

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

УДК 811.161.42

Т. І. Вавринюк

ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Вавринюк Т. І. Поетичний текст в аспекті лінгвістичного аналізу.

У статті подається інтерпретація поетичного тексту в лінгвістичному аспекті. Наголошується на взаємодії образно-понятійного та мовного рівнів структури тексту. На прикладі лінгвістичного прочитання поезії М.Рильського показано роль одиниць різних рівнів мови у вираженні ідейно-художнього змісту.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз тексту, метро-ритмічний, фонетичний, лексичний, граматичний рівні аналізу.

Вавринюк Т. И. Поэтический текст в аспекте лингвистического анализа.

В статье подается интерпретация поэтического текста в лингвистическом аспекте. Акцентируется внимание на взаимодействии образно-понятийного и языкового уровней структуры текста. На примере лингвистического прочтения поэзии М.Рыльского показана роль единиц разных уровней языка в отражении идейно-художественного содержания.

Ключевые слова: лингвистический анализ текста, метро-ритмический, фонетический, лексический, грамматический уровни анализа.

Vavrinuk T. I. The poetic text in aspect of the linguistic analysis.

The article deals with the interpretation of the poetic text in linguistic aspect. Акцентируется attention on interaction of figurative-conceptual and language levels of structure of the text. On an example of a linguistic perusal of M.Ryl'sky poetry the role of units of different levels of language in reflection of the ideological and art contents is shown.

Key words: the linguistic analysis of the text, metro-rhythmic, phonetic, lexical, gram-matic levels of the analysis.

Сучасна наука має достатньо обґрунтовані прийоми і методи лінгвістичного аналізу художнього тексту, системно викладені в спеціальних підручниках і посібниках, в окремих лінгвостилістичних розвідках [1; 3; 4; 7]. На противагу літературознавчому аналізу, при якому твір розглядається не тільки з погляду мови, але і з погляду образного змісту, а також в історико-літературному контексті, лінгвістичний аналіз тексту «прямує» від слова до авторської ідеї: тобто досліджує різні елементи мови, пов'язані з розумінням літературного твору як такого. Хоч художній текст має об'єктивний зміст, дослідник опиняється перед величезною кількістю смислів і їх точок перетину.

Відображення дійсності в художньому тексті передбачає зв'язок двох тісно пов'язаних систем – мови і мислення. Тому прийнято виділяти два

аспекти в змісті текстових одиниць: аспект образно-понятійних відношень (властивість слова відображати явища, ситуації об'єктивного світу) і аспект власне мовних відношень (властивість словесного образу збуджувати інші вербальні образи). Образно-понятійний та мовний рівні змістової структури тексту взаємодіють один з одним. Із цього приводу слід згадати слова відомого психолога А. Р. Лурії: «Поезія народжує не уявлення, а смисли: за образами криється внутрішнє значення, підтекст; слід абстрагуватися від конкретного образу, щоб зрозуміти її переносне значення, інакше вона не була б поезією» [5, 66]. Сприймаючи поетичний текст в єдності форми і змісту, під час аналізу слід «бачити» ті мовні засоби, які створюють ідейно-художній зміст тексту, засвідчують творчий феномен автора.

Але поетичний текст особливий. Важливе значення для правильної інтерпретації поетичного тексту має поняття образності, розроблене в працях О. М. Пешковського, В. В. Виноградова, Г. О. Винокура, які стверджували, що слово в художньому творі образне не тільки тому, що воно обов'язково метафоричне: «Річ не тільки в образних виразах, а в неминучій образності кожного слова, оскільки воно подається з художньою настановою .. в плані загальної образності» [6, 158].

Концепція загальної образності дала уявлення про мову художнього твору як єдине ціле, як систему взаємопов'язаних елементів, де кожна мовна одиниця єдино можлива для цього конкретного твору і мотивована його ідейно-образним спрямуванням.

Отже, при лінгвістичному прочитанні поетичного тексту слід брати до уваги специфіку його організації, адже слово у вірші набуває максимальної об'ємності смислів як асоціативних, так і зумовлених його семантичною структурою. Отже, центральним в інтерпретації поетичного тексту є аналіз його словника. Крім того, важливу роль у створенні образної системи відіграє звукова орнаментовка тексту, тому актуалізованими є метро-ритмічний та фонетичний рівні.

Свого часу Л. П. Рожило, простежуючи специфіку мови художньої літератури з позицій функціональної стилістики, звертає увагу на цілеспрямоване використання мовних засобів усіх рівнів (звукового, ритміко-інтонаційного, лексичного, граматичного, стилістичного) у певному контексті [7, 22]. Дослідниця важливого значення надає принципові системності аналізу, тобто необхідності розгляду мовних засобів у їх взаємозв'язках і взаємозумовленості. Художній твір – це складна єдність компонентів, що утворюють гармонійне ціле. Саме тому в контексті художнього цілого елементи різних рівнів взаємозумовлені й не можуть розглядатися ізольовано один від одного. Саме ці взаємозв'язки визначають появу смислових «прирощень», які зумовлюють художню наповненість кожного твору.

Окрім вищезгаданого принципу системності аналізу художнього твору, Л. П. Рожило виділяє такі:

1. Характеристика мовних засобів у зв'язку з ідейно-образним змістом твору.
2. Урахування авторської позиції.
3. Урахування жанрової специфіки літературного твору [7, 23].

Беручи до уваги сказане вище, аналіз проводимо за загальноприйнятою схемою: вдаємося до «виявлення глибинних підтекстових значень авторської оцінної позиції, з'ясування того естетичного ефекту, що виникає на взаємодії художніх засобів» [1, 5] на метро-ритмічному, морфемно-словотвірному, лексичному, граматичному рівнях. Безперечно, точного «рецепту» лінгвістичного аналізу немає і не може бути, оскільки справжній твір мистецтва є унікальним. Тому теорія лінгвістичного аналізу пропонує загальні принципи, прийоми і методи інтерпретації тексту. А в кожному конкретному випадку слід виходити з реалій: в одному творі актуалізованими є фонетичні засоби образотворення, в іншому – одиниці лексичного чи граматичного рівнів мови. Спираючись на методичні поради Ю. О. Арешенкова [1, 89-93], подаємо приклад лінгвістичного аналізу поетичного тексту.

*Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду – і, може, більше не прийду.*

*Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, –
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.*

*Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить ...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє;
Вміє розставатись той, хто вмів любить.*

(М. Рильський)

Метро-ритмічний рівень

Вірш написано шестистопним хоресом, у якому деякі стопи замінені пірихіями (напр., 2 та 5 стопи 1 рядка) та спондеєм у 12 рядку 4 стопа. Римування – не спароване (-А-А), чоловічі рими.

Фонетичний рівень

У 2, 3 й 11 рядках – асонанс низько тонального [о], який створює мінорний фон. Алітерація [р] у другій строфі підвищує інтонаційну виразність вірша, змінює тон з мінорного на мажорний.

Лексичний рівень

1) *Яблука доспіли, яблука червоні* – повтор посилює змістовно-емоційне звучання словосполучення.

2) *Вже й любов **доспіла** під промінням теплим* ← доспіли (яблука): метафора. Функція дескриптивна – описується любов, що виникла не раптово, а, можливо, «дозріла» з юнацьких симпатій.

3) *І її зірвали радісні уста* ← Уста в поцілунку зірвали любов, як спілий плід: розгорнута метафора. Функція дескриптивна – описується скороминучість юнацького захоплення.

4) *Радісні уста* ← радісні закохані, епітет. Передає внутрішній стан героїв.

5) *І її **зірвали** радісні уста* ← Радісні уста її зірвали: інверсія – посилює значення завершеності дії.

6) *У серці щось тремтить і грає* ← Ліричний герой переживає радісне, світле і водночас бентежне почуття: розгорнута метафора, дескриптивна та оцінна функції.

7) *Як тремтить на сонці гілка **золота***: гілка дерева з жовтим листям: епітет золота (ужито в переносному значенні). Функція дескриптивна – перенесення на основі схожості за кольором; надає зображуваній картині радісних відтінків.

8) *Гей, поля жовтіють* ← Жовтіє скошена стерня на полях: метонімія – заміна назви за суміжністю; функція дескриптивна.

9) *Поцілуй востаннє, обніми востаннє* – рядкова епіфора підкреслює неминучість розлуки.

10) ***Вміє розставатись той, хто вмів любить*** ← той вміє розставатися: інверсія, підкреслює дію, семантичну домінанту.

Граматичний рівень рівень

Предмети	Поняття	Ознаки	Дії	Займенники
Яблука	любов	Червоні	Доспіли	Ми
Стежкою		Тепле	Йдемо	З тобою
В саду		Радісні	Проведеш	Ти
Кохана		золота	Піду	Мене
До поля			Не прийду	Я
Проміння			Доспіли	Щось
Уста			Зірвали	Той
У серці			Тремтить	Хто
На сонці			Грає	
Гілка			Тремтить	
Поля			Жовтіють	
Небо			Синіє	
Плугар			Маячить	
У полі			Поцілуй	
			Обніми	
			Розставатись	
			Вмів любить	

Найбільше у творі дієслів, які вжито у формах минулого, теперішнього, майбутнього часів, що відтворює швидкоплинність почуттів, безповоротність людського життя.

Іменники відображають картину гармонії людини і природи.

Прикметники змальовують поетичний світ у світлих, мажорних тонах.

Персоналії заковані у займенниках *я, ти*. Неозначений займенник *щось* підкреслює, що любов залишилася для ліричного героя незбагненою, таємничою. Вказівно-співвідносні займенники *той ... хто* надають останнім двом рядкам афористичності.

Речення в основному прості двоскладні, в 11 рядку – неповне еліптичне речення (*поцілуй востаннє, обніми востаннє*); за допомогою інверсії актуалізується дія (хоч зустріч, очевидно, остання, ліричний герой хоче зберегти в серці світле розставання, заковане в дієсловах «поцілуй» та «обніми»).

Останній рядок – складнопідрядне речення, яке є своєрідним висновком, містить основну думку вірша.

Мікротеми:

«Природа»: *яблука – сад – сонце – поля;*

«Людське»: *ми з тобою – любов – серце;*

«Позитивні якості»: *червоні – тепле – радісні – золота;*

«Завершеність»: *доспіла – зірвали – вмів любить.*

Опозиції: любов – розлука.

Позитивні якості: розлука неминуча, але життя прекрасне, життя продовжується (*поля жовтіють, синіє поле*).

Ми з тобою ще разом / але, я більше не прийду – розв’язання опозиції, тобто: молодість безкінечна, у житті ще буде любов.

Тема: Остання зустріч закоханих в осінньому саду доспілих яблук.

Ідея: Уміє розставатися той, хто вмів любити.

Нами запропоновано схематичний аналіз, щоб проілюструвати практично шлях від слова до авторського ідейно-художнього замислу.

Література

1. Арешенков Ю. А. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Юрій Олександрович Арешенков. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – 112 с.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 125 с.
3. Гореликова М. И., Магомедова Д. М. Лингвистический анализ художественного текста / Гореликова М. И., Д. М. Магомедова. – М.: Русский язык, 1989. – 152 с.
4. Кочан М. І. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. – 2-е вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
5. Лурия А. Р. Язык и сознание / Под ред. Е. Д. Хомской. – М.: Изд-во университета, 1979. – 320 с.
6. Пешковский А. М. Принципы и приемы стилистического анализа и оценки художественной прозы // Вопросы методики родного языка, лингвистики и стилистики. – Л., 1930. – 158 с.
7. Рожило Л. П. Загальні основи лінгвістичного аналізу художнього твору / Л. П. Рожило // Українська мова та література в школі – 1978. – №2. – С. 20-28.